

Sekülerleşme Teorisinde Bilim ve Din İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım*

Volkan ERTİT**

Sekülerleşme Teorisinde Bilim ve Din İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım

A Different Approach to the Relationship Between Science and Religion in the Theory of Secularization

Özet

Sekülerleşme gözlüğü ile bilim ve din ilişkisini inceleyen bu makalede sekülerleşme teorisi modernleşme süreci ile birlikte dinin toplumsal gücünün ve prestijinin azalması olarak ifade ediliyor. Bu tanımı temel alarak makale iki önermede bulunuyor. Birincisi, sekülerleşme teorisi için bilim ve din arasında sıfır toplamlı bir ilişki yoktur. Yani, birinin varlığı diğerinin varlığı için doğrudan tehdit içermemektedir. İkinci önerme ise, bilim ve din arasında sıfır toplamlı bir ilişki olmamasına rağmen, bilimsel gelişmeler sekülerleşmenin başlıca sebeplerinden biridir. Makaleye göre bilimsel gelişmeler oldukça dolaylı şekilde, din ile kavgaya etmeden ve dinin iddialarını çürütmeye çalışmadan onun toplumsal gücünü azaltmaktadır. Doğa olaylarını sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklayan rasyonel bilinç düzeyinin artması ve dine ihtiyaç duyulan alanların teknolojinin yaygınlaşması ile azalması bu sürecin başlıca ayakları olarak kabul edilmektedir.

Abstract

There are two aims of this article. The first aim is to indicate that it is normal for a religious man to believe in science or that a scientist can be religious since there is no zero-sum relationship between science and religion for secularization theory. The second aim is to explain how the scientific advances accelerate the secularization process in the absence of zero-sum relationship. The article concludes that the impact of scientific developments on secularization process have two pillars: the increase of rational consciousness by which human beings start to explain the natural phenomena in a rational cause-and-effect relationship, and the spread of technology which has decreased the number of the areas and the issues previously needed religion.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme Teorisi, Bilim, Din, Rasyonel Bilinç, Teknoloji

Key Words: Secularization Theory, Science, Religion, Rational Consciousness, Technology

1. Giriş

17. yüzyılda yaşanan bilimsel gelişmeler ve hemen ardından gelen Aydınlanma Çağı'ndan dolayı özellikle Batı literatüründe bilim ve din çok uzun süredir birbirlerini dışlayan iki alan olarak ele alınıyor. Bilimsel gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni bilgiler Aydınlanma filozoflarına dine karşı açtıkları savaşta veri sağlıyordu. O zamandan beri sayısız kitap ve makale dinin bilimsel buluşlar nedeni ile güç kaybettiğini, bilime inanmanın dine inanmayı mümkün kılmayacağını savundu (Bernard, 1938; Crocker, 1969; Easlea, 1980; Eze, 2002; Goldmann, 1968; Jones, 2009). Dinin Avrupa'da toplumsal hayattan çekilmesinin en önemli sebebi olarak gösterilen bilimsel gelişmelerin,

* Makalenin yayım aşamasına gelme sürecinde verdiği destekten dolayı Erasmus Üniversitesi'nden Merih Cibiş'e teşekkür ederim.

** Volkan ERTİT, Doktora Adayı, Radboud Üniversitesi, Hollanda / Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, volkanertit@gmail.com

Avrupa sekülerleşmesinde hayati rol oynadığı geniş akademik çevreler tarafından kabul edilen bir gerçek durumunda olsa da, bu tarihsel dönüşümden yola çıkarak "bilimsel gelişmeler ile din arasında sıfır toplamlı bir ilişki vardır, bilimin olduğu yerde din, dinin olduğu yerde bilim kendisine yaşam alanı bulamaz" demek çok mümkün görünmüyor. Bilinenin aksine, sekülerleşme teorisi bilimin dini bilgileri yanlışlaması nedeni ile dinin toplumsal alandaki prestijinin ve gücünün azaldığından bahsetmemektedir. Teoriye göre dindar biri bilimle uğraşabileceği gibi, bir bilim adamı da dindar olabilir. Bu makalenin amacı sekülerleşme teorisi açısından bilim ve din arasındaki yanlış bilinen ilişkiyi açıklamaktır. Bunu yaparken öncelikle sekülerleşme teorisinin kısaca ne demek olduğuna değinilecektir. Ardından sekülerleşme teorisinde "bilim ve din neden düşman kardeşler gibi algılanıyor?" sorusuna yanıt aranacaktır. Son bölümde ise madem sekülerleşme teorisi iddia edilen bu sıfır toplamlı düşmanlığı savunmuyor, o halde bilimsel gelişmelerin nasıl ve hangi noktalarda sekülerleşmenin en önemli dinamiklerinden biri olduğu gösterilecektir.

2. Sekülerleşme Teorisi

Sekülerleşme, belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dinimsi mekanizmaların¹, batıl inançların, doğaüstüculüğün ve fiziğin ötesindeki halk inançlarının toplumsal alandaki güçlerinin ve etkilerinin azalması demektir (Ertit, 2013). Modernleşmenin dinamikleri ile gerçekleşen sekülerleşme süreci 1960'lı yıllardan bu yana *sekülerleşme teorisi* olarak adlandırılmaktadır. Teoriye göre modernleşme sürecinin tarihsel dinamikleri olan Rönesans, Reformasyon, mutlak monarşilerin ortaya çıkışı, Bilimsel Devrim, Aydınlanma Çağı, kapitalizm, endüstrileşme ve şehirleşme dinin toplumsal düzeydeki gücünü ve prestijini sarsmıştır. Modernleşmenin yaşandığı ülkelerde bireyler günlük sorunlarının çözümü için daha çok dini olmayan çarelere başvurmaya başlamış (Luckmann'dan akt. Tschannen, 1991; Norris ve Inglehart, 2008), geleneksel dinin hayatın her alanına dokunan kuralları, yeni toplumsal yapı ile güçlerini yitirmiştir (Herberg, 1962, s. 148). Dinin dinsel olmayan alanlardaki kontrolü kısıtlanırken, dini ritüeller ve semboller modern bir toplumun tamamını temsil edecek esas kültür ve ifade aracı olmaktan uzaklaşmışlardır (Luckmann, 1979, s. 123). Modernleşme ile birlikte işlevsel farklılaşma (dini kurumların yaptığı işleri dini olmayan kurumların yerine getirmesi), yapısal farklılaşma (din adamlarının oldukça saygın olduğu ve toplumsal hiyerarşide üst basamaklarda yer aldığı yapının daha eşitlikçi bir yapıya evrilmesi), topluluktan topluma dönüşme (din ile bezenmiş gelenek, örf ve adetlerin baskın olduğu kırsaldaki yaşamın, evrensel ve seküler kurallara göre şekillenen şehir yaşamına dönüşmesi) ve rasyonelleşme (metafiziğin bilginin referans noktası olmaktan uzaklaşması) günlük yaşamın esas dinamikleri haline gelerek bireylerin günlük yaşamlarında dinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur (Bruce, 2003, s. 251-255).

Ancak ifade edilmeli ki, sekülerleşme teorisi bireylerin dinsizleşmesine ya da din inancı olan kişilerin sayısındaki azalışa vurgu yapmamaktadır. Zira sekülerleşme süreci ile bireyler dinsizleşmek zorunda değildir. Sadece din onların gündelik hayatına daha az dokunacak bir noktaya çekilmektedir. Daha seküler bir yaşam sürmelerine rağmen halen inançlı olabilir, dini ritüellerini de yerine

---

¹ Seküler alanın da kutsallaştırılması, ululaştırılması, yüceleştirilmesi, doğaüstü meziyetler kazandırılması ile ortaya çıkan yapı (V.E.)

getirebilirler çünkü sekülerleşme teorisi için esas olan bireylerin "geçmişe" nazaran dini daha az hayatlarına almalarıdır. Örneğin bir toplumda eş ve arkadaş seçimlerinde dini kökenlerin önemsenmemesi (farklı mezhepler ya da dinler arasında daha fazla evlilik gerçekleşmesi gibi) ya da beklere verilen dini isimlerin (Muhammed, İsa, Musa, Ayşe, Fatma, Ömer vb.) azalması, insanların dinsizleşmeye başladıklarını göstermese de, sekülerleştiklerini göstermektedir.

Sekülerleşme teorisi için bilimsel gelişmeler oldukça önemli bir dinamiktir. Ancak bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye katkısı bilimin olduğu yerde din, dinin olduğu yerde bilim olmaz şeklindeki görüş değildir.² Sekülerleşme teorisinin günümüzde kabul görmemesi gerektiğini savunan Stark (1999; 2000) gibi sosyologlar bir bilim adamının dindar olmasını ya da dindar birinin bilim ile uğraşması olmasını teorinin çürütmesi olarak görmektedir. Hâlbuki sekülerleşme teorisine göre bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye etkisi direk değil dolaylı bir etkidir (Bruce, 2002, s. 26-28) ve dindar birinin bilim ile uğraşması ya da bilim ve dinin bir arada olması teori için sorun teşkil etmemektedir (a.g.e., s. 106-117).

Sekülerleşme teorisine göre bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye neden olmasının başlıca iki sebebi vardır. Birinci sebep, bilimsel gelişmeler ışığında artan *rasyonel bilinç* düzeyidir (a.g.e., s. 28). İkinci sebep ise bilimsel gelişmeler nedeni ile ortaya çıkan yeni teknolojinin hayatın parçası olması ile beraber yaratıcıya ve dine ihtiyaç duyulan konuların ya hayattan tamamen uzaklaşması ya da tekrarlanma sıklıklarının azalmasıdır (Bruce, 1990; Wilson, 1966).

Sekülerleşmenin hızlandırıcısı olan bilimsel gelişmelerin toplumsal hayattan dini nasıl uzaklaştırdıklarını anlatmadan önce teorinin sıfır toplamlı bir ilişkiyi -doğru olmamasına rağmen- savunuyor görünmesinin altında yatan sebepleri incelemek gerekir.

3. Bilim ve Din Arasında "Varsayılan" Sıfır Toplamlı İlişkinin Kökeni

Neden bilim ve din birbirini dışlayan iki alan olarak kabul ediliyor? Tarihin akışını değiştiren bilimsel gelişmelerin ortaya çıktığı 16. ve 17. yüzyıla kadar Katolik teolojinin (din bilimi) neredeyse tek bilimsel metod olması, bu ünlü çatışmanın kökleri konusunda kimi ipuçları sunacaktır.

Günümüzden farklı olarak, Orta Çağ'da Katolik Kilisesi ve diğer din otoriteleri eğitim, sağlık, siyaset, diploması, evlenme, doğum ve ölüm gibi hayatın her köşesine dokunacak bilgiye ve güce sahipti. Dinin bu kadar özgüvenli şekilde, hayatın her alanına hâkim olma hevesinden bilimsel yöntem ve uğraşlar muaf değillerdi. Dünyanın nasıl yaratıldığından ne zaman yaratıldığına, uzay boşluğundaki gezegenlerin ana maddesinin ne olduğundan evrende başka canlıların olup olmadığına, Güneş ve Ay'ın hareket edip etmemesinden hayvanların evrendeki yerine kadar her şey kutsal metinler ya da din adamları tarafından çok net ve kesin hükümler ile açıklanıyordu. Özellikle Aristoteles'in eserleri Arapça ve Yunancadan Latinceye çevrildikten sonra, Orta Çağ'ın fizik, kozmo-

---

² Daha çok Stark (1963; 2000) gibi din sosyologları sekülerleşme teorisini din ve bilim arasında sıfır toplamlı ilişki olarak göstermeye çalışıyorlar.

loji, matematik ve mantık gibi alanları Aristoteles'in fikirleri baz alınarak Katolik Kilisesi tarafından dini ve sorgulanmaz bilgiler olarak kabul edildiler (Harman, 1983, s. 4-5).

Örneğin, Kilise'ye göre Dünya evrenin merkezindeydi ve Dünya'nın şekli kusursuzluk simgesi olan yuvarlak şeklindeydi. Uzay boşluğunda yer alan diğer yıldızların -Ay ve Güneş dahil- Dünya'nın etrafında döndükleri kabul edilirdi. Kilise'ye göre Ay'ın üstünde kalan bölgede değişim olmaz, zira orası mükemmellik arz eder. Bununla beraber Ay'ın altında kalan kısım, yani insanların yaşadığı bölüm değişime açıktır, o nedenle mükemmel değildir (Aristoteles felsefesinde değişmezlik mükemmellik anlamına gelir). Ay üstü evrenin ana maddesi ether iken (kutsallık atfedilir), Ay'ın altında yer alan Dünya'nın ana maddesi değişim içinde olan taş, hava, su ve ateştir (Koestler, 1990; Shapin, 1996, s. 22-23).

Din ve bilim arasında olduğu varsayılan ve günümüze kadar ulaşan düşmanlık, Kilise'nin "dini bilgi" diyerek sorgulanmasına dahi izin vermediği evrenle ilgili bu bilgilerin tek tek dönemin bilim adamları tarafından çürütülmesi ile başladı. Örneğin, Kopernik (1473-1543) Kilise'nin Aristoteles'i referans göstererek iddia ettiği "Dünya evrenin merkezidir" ifadesini "Güneş evrenin merkezidir" diye değiştirdi. Ardından Kepler (1571-1630) Dünya'nın ve diğer gezegenlerin yuvarlak daireler şeklinde değil de, elips şeklinde Güneş'in etrafında döndüklerini gösterdi. Öldürücü darbe ise Galilei (1564-1642)'nin Güneş üzerinde sayısı ve şekli devamlı değişen siyah noktalar görmesi ile geldi. Bu gözlem bir devrin sonu demektir zira Galilei, Ay üstü evrede de hareket ve değişim olduğunu iddia ederek Kilise'yi doğrudan yanıtlıyordu (Harman, 1983; Shapin, 1996).

Galilei'ye kadar teoloji hiç sorgulanmaksızın bilimlerin kraliçesi olarak kabul edilmişti. Herhangi bilimsel bir ifade Kilise'nin doktrinlerine uygun değilse geçerlilik kazanamıyordu. Galilei ise Kopernik'in devrimsel sisteminin doğruluğunu o zamana dek yapıldığı gibi yöntem olarak kutsal metinlere yönelerek değil, gözlem yolu ile ortaya koydu. Kilise'nin iddia ettiklerini yanıtlayan bilimdeki tüm bu gelişmeler, zaten Reform hareketleri ile otoritesi oldukça sarsılmış olan Kilise'nin çöküşünü daha da hızlandırdı. 1687 yılında Newton'un hareket yasaları ise bilimsel bilgiyi tamamen dinin etki alanından çıkarmış oldu.

Kopernik, Kepler, Galilei ve Newton ile başlayan Bilimsel Devrim sadece insanların doğaya bakış açısını değiştirmede, aynı zamanda bilgi edinme yöntemini de değiştirdi. Artık dini metinlere uygunluk değil, materyal toplamak, deney ve gözlemler yapmak, sonuçlara kanıtlardan gitmek bilimsel yöntem olarak kabul kazandı (Tierney, Kagan ve Williams, 1992). Kilise'nin evren yaratımına göre insan merkezde iken Galilei'nin teleskopu sayesinde keşfedilen diğer gezegenler başka dünyaların var olma ihtimalini ortaya koydu. Bu da Kilise'nin antropocentrik (insan-merkezli) düşüncesinin terk edilmesine neden oldu. Zamanla Kilise'nin kimi iddiaları (evrenin İsa peygamberden 4000 yıl önce yaratıldığı savı gibi) tamamen geçerliliğini kaybederken, din adamlarının desteklediği sınırlı evren anlayışı yerini sonsuz evren algısına bıraktı. Bununla beraber bilimsel gelişmeler nedeni ile güç kaybeden sadece Kilise değildi. Diğer ruhani yorumlamalar ve simyacılık (mucize ilaçlar, sihirli iksirler) bilimden dışlanırken evren hakkında iddia ettikleri de geçersizleşerek yerlerini seküler yöntemlerle bulunan bilgilere bıraktı. Astroloji, büyü ile tedavi ve cadılık gibi konular yavaş yavaş toplum üzerindeki etkilerini kaybetti (Perry vd., 1989). Yaşanan tüm bu tarihsel süreçlerden sonra,

din ve bilimin düşman olduğu, birbirini yanlışladıkları genel kanı haline geldi. Bu düşünce tarzına göre, Kilise'nin ya da herhangi bir dinin iddia ettiği şeyler bilim tarafından yanlışlandıkça dine olan inanç da azalacak ve günün sonunda din yok olacaktı.

Özellikle Avrupa tarihine baktığımızda on yıllar boyunca Kilise ve Aydınlanma filozofları arasında süre gelen (Hayes, 1919, s. 413-14) ve 19. yüzyıl dini liderleri ile Darwin'in heyecanlı savunucuları arasındaki ateşli tartışmalar (Bruce, 2002; Turner, 1978, s. 356-57) din ve bilim arasında sıfır toplamı bir ilişki varmış gibi bir algının yaygınlaşmasına neden oldu. Aydınlanma düşünürleri ve filozofları bilim güçlendikçe dinin güç kaybedeceğini, günün sonunda da dinin tamamen yok olacağını iddia ediyorlardı. Thomas Woolston 1710 yılında Hristiyanlık'ın 20. yüzyılın hemen başında yok olacağını belirtirken, 18. yüzyılın son çeyreğinde ise Fransız aydınlanmacı Voltaire (1694-1778) Prusya kralı II. Friedrich'e yazdığı mektupta dinin 50 sene içinde tamamen yok olacağını müjdeliyordu (Stark, 1999, s. 249). Dine ve din adamlarına karşı düşmanlık Aydınlanma Çağ'ında neredeyse entelektüel olabilmenin ön koşulu haline gelmişti. Tek tanrılı dinlerin peygamberleri şarlatanlar olarak adlandırılıyor, din inancının altında klasik ateist bir söylem olan korkunun yattığı ifade ediliyordu (Redwood, 1976, s. 34).

Rasyonel düşüncenin ve bilimsel bilginin daha önce dine ait tüm alanları işgal edebileceğine inanan Aydınlanmacılara daha sonra sosyolojinin kurucu babaları eklendi. Aydınlanma Çağ'ının sıfır toplamı bilim ve din yaklaşımı 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılda Claude Henri de Saint-Simon (1760-1825) ve Auguste Comte (1798-1857) gibi sosyolojinin kurucuları tarafından sosyolojiye taşındı. Saint-Simon insanlığın ulaşacağı son sistemde din adamlarına ihtiyaç olmayacağını, doğaüstü inanışlar ve tüm batıl inançların tamamen terk edileceğini düşünüyordu. Dinin veya din adamlarının fikirlerinin, bilim adamları, entelektüeller, sanatçılar ve sanayicilerin fikirleri karşısında kaybetmelerinin kaçınılmaz olduğunu vurguluyordu (Simon, 1956, s. 320-21). Saint-Simon gibi, Comte (1998, s. 41) da kendi zamanına kadar bilimde gerçekleşen (su ve havanın analiz edilmesi, oksijenin keşfi, kanın sirkülasyonu ile ilgili yeni bilgilerin ortaya çıkması, ışık ve elektrik ile ilgili önemli gelişmeler, evrensel yer çekimi kanunu vb.) ilerlemeler nedeni ile yeni dünyada dinin tamamen yok olacağını düşündü ve şu cümleleri kullandı: "En açık şekilde ortaya çıktığı gibi, insanlar artık ruhani olarak da endüstrinin kurucuları ile beraber en çok bilim adamlarına güveniyorlar."

Açıkçası, eğer yeterince geriye gidilirse -sosyolojinin kurucularına kadar- "bilim ilerledikçe dinin söylediklerinin geçersiz olduğu ortaya çıkacak ve insanlar dinsizleşecekler" diyen düşünürler ile karşılaşılabilir. Ancak sekülerleşme teorisi böyle bir düşünceyi savunmamaktadır. Teorinin etraflı şekilde tartışılmaya başlandığı 1960'tan sonra bilim ve din arasında sıfır toplamı bir ilişki olduğunu iddia eden sekülerleşme teorisyenleri ile karşılaşmak pek mümkün değildir. Berger (1967) sekülerleşme çatısını bilim üzerine değil çoğulculuk üzerine kurar. Aynı şekilde, Wilson (1966) sekülerleşme teorisini anlatırken bilim ve dinin bir arada var olabileceğini, ikisinin karşılaşmasının dinin yok olmasını gerektirmediğini açıkça ifade eder. Sekülerleşme teorisinin günümüzde en ünlü savunucularından Bruce (1996, s. 48-49; 2002) eserlerinde oldukça açık ve detaylı şekilde bilim ve din arasında varsayılan bu sıfır toplamı ilişkinin sekülerleşme teorisi için bir anlam taşımadığını, bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye katkısının doğrudan değil dolaylı olduğunu ifade eder. Aynı şekilde Cha-

ves, Dobbelaere, Davie, Luckmann, Martin, Fenn gibi sekülerleşme konusunda uzmanlaşmış akademisyenler, sekülerleşme sürecinin sebepleri arasında bilim ve din arasında varsayılan sıfır toplamlı ilişki olduğunu düşünmemektedirler.

Sosyolojik açıklamalar doğası gereği bilim ve din gibi iki farklı fikrin ya da açıklamanın birbirleri ile çatışmasından çok bunların toplumsal yansımaları ile ilgilenmeyi seçer. Din ve bilim arasında yaşanan tartışma kâğıt üzerinde sıfır toplamlı olabilir. Ama bunun toplumsal karşılığı yok ise, yani hem bilimle uğraşıp hem de kendisini dindar olarak tanımlayanlar var ise, kâğıt üzerindeki sıfır toplamlı bir ilişki sosyoloji disiplini için çok fazla önem teşkil etmemektedir. Zira günümüzde, hem de endüstri toplumundan bilim toplumuna geçilen bir dönemde bilim ve din halâ bir arada yaşıyor iken, laboratuvarlarında bilim ile uğraşan dindar insanlar varken, ve hayatın her alanına nüfuz etmiş bilime rağmen inançlı insan sayısı oldukça çok iken, bilim ve din arasında sıfır toplamlı bir ilişki olduğunu varsaymak hayatın gerçekleri ile örtüşmemektedir.

Peki o zaman bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye olan etkisi nedir?

4. Bilimsel Gelişmelerin Sekülerleşmeye Etkisi

Bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye neden olmalarının başlıca iki sebebi olduğunu belirttik: Artan rasyonel bilinç düzeyi ve teknolojinin yaygınlaşması ile dine daha az ihtiyaç duyulması.

4.1. Rasyonel Bilinç

Rasyonel bilinç bu makalede bireylerin doğa olaylarını sebep-sonuç ilişkisi içinde algılamaları ve toplumsal davranışlarına yön veren düşüncelerinin doğaüstüçülükten arınması olarak kullanılmıştır (Morrison, 1995, s. 42). Weber bunu dünyanın büyüünün bozulması olarak adlandırıyor. Weber'e göre bilimsel gelişmeler insanların dünyayı anlamak için sadece gözlemlenebilen gerçekleri kullanmasına neden oldu. Bu da daha önce evrene ait olan "büyü"nin bozulmasına, evrenin gizemli ve bilinemez yapısının yıkılmasına yol açtı (Hughes, Martin ve Sharrock, 1995, s. 120-21). Âdemoğlunun teknik bilgisi, hesaplama yeteneği, gözlemleri ve içinde yaşadığı doğayı daha çok kontrol altına almak istemesi doğa olaylarını açıklamak için fiziğin ötesine daha az başvurmasına sebep oldu.

Bilimsel gelişmelerin henüz radikal şekilde hayata etki etmediği dönemlerde Güneş tutulması gibi kimi zararsız doğa olayları, tedavisi olmayan bulaşıcı hastalıklar, toplu ölümlerle sonuçlanan sel felaketleri, depremler ve iç savaşlar gibi yıkıcı olaylar doğaüstü güçlerin mesajları olarak kabul edilirdi. Eski Çağ tarihçisi Bahar (2011, 3 Ocak) Sümerlerde Güneş'in adaletin ve doğruluğun sembolü olduğunu, Eski Mısır'da tanrılardan biri olarak kabul edildiğini, kimi yerlerde ise Güneş tutulması sırasında kötü ruhları kovmak için insanların tencere-tava çaldıklarını belirtiyor. Bahar aynı söyleşide tarihsel bir olaydan yola çıkarak Güneş tutulmasının toplumlar üzerindeki dinsel etkisini şu şekilde anlatıyor:

"Eski çağlardan beri olağanüstü ve tanrısal anlamlar yüklenen Güneş tutulması, Medler ve Lidyalılar arasında yıllarca süren savaşı bir anda bitirdi. Milattan önce 585'te yaşanan Güneş tutulması, Kızılırmak (Halys) kıyısında Medler ve Lidyalılar

arasında yıllarca süren savaşın aniden bitmesine neden oldu. Bu 'olağan üstü' olayı, 'Tanrılar bizim savaşmamızı istemiyor' şeklinde yorumlayan Medler ve Lidyalılar, Halys Savaşı'nı bitirerek, barış anlaşması imzaladı."

Hâlbuki eski çağlarda doğaüstü güçlerin mesajı olarak düşünülen Güneş tutulmasının bilimsel gözlemler sonucunda Ay'ın Dünya ve Güneş arasına girmesi ile periyodik olarak oluşan zararsız bir doğa olayı olduğu ortaya çıktı. Günümüzde çok uzun yıllar sonra gerçekleşecek Güneş tutulmalarının dahi hangi yıl-gün-saat ve hatta hangi saniyede gerçekleşeceğini bilmek imkan dahilindedir.

Toplumların doğa olaylarını yorumlayışlarına benzer bir süreç, hastalıklar için de yaşandı. Bakteriler ve onları öldüren antibiyotikler keşfedilmeden önce hastalıklar ruhani güçlerin gazabı olarak kabul edilirdi. Sadece Güneş tutulması ya da hastalıklar değil, gizemi çözülememiş birçok şey bilimsel gelişmeler nedeni ile önce gizemlerinden arındı, ardından insanoğlunun kontrolüne girdi. Böylece 18. yüzyıl Aydınlanma filozoflarının savundukları mekanik dünya görüşü³ bilimsel gelişmeler hayata nüfuz ettikçe yaygınlık kazandı. Dünya, kendi kendine çalışan, dışarıdan bir etkiye ihtiyacı olmayan bir saat konumuna, yaratıcı da onu yarattıktan sonra işleyişe karışmayan bir saatçiye dönüştü. Yaratıcının dünyayı yarattığı ama ardından emekli olduğu üzerine kurulu olan bu fikir doğa olaylarının mucizeye yer vermeden açıklanması ve makineleşmenin getirdiği bir sonuçtur. Böylece fizik ve matematiğin açıklayamadığı doğa olayları fiziğin ötesine atıfla değil, ta ki bir bilim adamının o olayı çözmesine kadar gizemini koruyarak bekleyecekti.

Bu anlatılanları somutlaştırmak için ABD'nin Kaliforniya ile Nevada eyaletlerinin sınırında bulunan Ölüm Vadisi'ndeki boyutu oldukça büyük ve kendi kendine hareket eden kayalardan bahsedebiliriz. Bu kayalar yüzlerce kiloluk olduklarından (318 kilo olarak ölçülen var), yüzlerce metre (250 metre kadar) sürüklendiklerinden ve aynı yerden başlayıp farklı yönlere doğru hareket ettiklerinden dolayı yakın geçmişe kadar hareketlerinin ardındaki gizem çözülememişti. Oldukça ilginç ve heyecan verici olan bu doğa olayı için yakın geçmişe kadar fiziğin ötesi referans gösterilerek çok fazla yorum yapıldı. Kum taneciklerinden sorumlu olan şeytandan uzaylılara kadar bu kayaların nasıl hareket ettikleri açıklanmaya çalışıldı. Ancak NASA'da çalışan bilim adamları Ölüm Vadisi'ndeki meteoroloji olayları ile Satürn'ün uydusu olan Titan üzerindeki bir hidrokarbon gölü ile ilgili karşılaştırmalı çalışma yaparken, on yıllardır gizemini koruyan kaya hareketlerinin gizemini çözdü. Lorenz vd. (2011, s. 2374) yerin altındaki kütlenin aşırı soğuklarda buza dönüşüp yeryüzünü etkilemesi nedeni ile oldukça ağır olan kayaların birbirinden farklı yerlere doğru hareket ettiklerini gösterdi. Lorenz vd.'nin açıklamaları ileri bir tarihte yanlışlanabilir. Ancak yapılacak yeni açıklamalar da ciddiye alınabilmeleri için metafizikten uzak olmak zorunda olacaklardır. Hâlbuki bu doğa olayı rasyonel bilinç düzeyinin günümüzden farklı olduğu 16. yüzyılda yaşanmış olsaydı, bu durumda kayaların

---

³ Mekanik dünya görüşü her ne kadar endüstrileşme ile birlikte yaygınlaştı ise de, henüz 17. yüzyılda Francis Bacon, René Descartes ve Isaac Newton mekanik dünya görüşünü Avrupa ile tanıştırmışlardı. Bacon gözleme ve deneye dayalı bilimsel metodu yüceltmesi ile, Descartes analitik geometriyi kurduğu ve her şeyin açıklanabileceğini savunduğu mekanik felsefesi ile, Newton ünlü hareket yasaları ile mekanik dünya görüşünün temellerini atmışlardı.

hareket etmesinin sebebi olarak en yakın yerleşim yerindeki kadınların cadı olduğu ifade edilebilir ve kimse bunu sorgulama gereği duymayabilirdi.

Yıkıcı etkisi oldukça büyük olan depremlerden sonra televizyon kanalları ve haber programları din adamlarını değil jeoloji uzmanlarını konuk olarak ağırlarlar. Tsunami gibi büyük doğa felaketlerinden sonra, uzay ile ilgili beklenmedik bir gelişme yaşandığında, çözümü henüz bulunamayan bir hastalık ile ilgili konularda, görsel ve yazılı medyada görüşlerine başvuru uzmanlar, bu felaketlerin ya da beklenmeyen gelişmelerin yüce güçlerin bir mesajı olduğunu ifade etmemektedirler. Aksine, fiziğin ötesini tamamen dışlayarak, dini hiçbir şekilde referans olarak almadan bu konuları tartışır. Böylece din, artan rasyonel düşünce tarzı nedeni ile, daha önce söz hakkına sahip olduğu kimi alanlarda tüm etki gücünü ve ağırlığını kaybetmek zorunda kalır.

4.2. Artan Teknolojik Olanaklar ile Dine Duyulan İhtiyacın Azalması

Gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumların doğa karşısındaki gücü bilimsel gelişmelerin sebep olduğu teknolojik olanaklar sayesinde yüzyıllar öncesine nazaran oldukça artmış durumdadır. Sağlık sektöründeki gelişmeler, bebek ölüm oranlarını azaltırken ortalama yaşam süresini de artırdı. Buna paralel olarak doğal felaketler önceden bilinir, önlenebilir ya da en azından önlem alınabilir duruma geldi. Bu süreç, insanların felaketler sırasında daha çok sarıldıkları dine daha az ihtiyaç duymalarına sebep oldu.

4.2.1. Sağlıktaki Gelişmeler ve Sekülerleşme

Sağlık sektöründeki bilimsel gelişmeler nedeni ile yükselen yaşam standardı da insanların geçmişe nazaran dine daha az başvurmalarına neden oldu. En önemli gelişmelerden biri penisilin bulunması oldu. Penisilin adlı antibiyotik üretimi hastalıkların tedavisi için önemli sonuçlar doğurmakla beraber, insanların yaşam standartlarında ciddi bir yükselişe neden oldu. Penisilin insan hayatı için ne kadar önemli bir buluş olduğunu ABD'nin 35. başkanı olan John F. Kennedy'nin 12 Eylül 1962 yılında Rice Üniversitesi'nde yaptığı o ünlü konuşmadan anlayabiliriz:

"Eğer milyonlarca yıllık dünyanın geçirdiği zaman dilimini 50 seneymiş gibi özetleyecek olsa idik, bunun ilk 40 yılına dair çok az bilgimiz var diyebiliriz. Son on senede ise âdemoğullu mağaralarından çıktı. Son 5 senede yazıyı öğrendi, Hristiyanlık 2 sene önce başladı, matbaa icat edileli 12 ay olmadı, sadece 2 ay önce dünya yeni bir enerji kaynağı olan buharın gücünü keşfetti, aylar olmadı Newton'un yer çekimini bulması, geçen ay ampül, telefon, otomobiller ve uçaklar yapıldı. Sadece iki hafta önce ise *penisilin* geliştirildi...."

Amerikan başkanı Kennedy'nin, ABD'nin uzay çalışmaları üstüne yaptığı konuşmanın bir yerinde penisilinden bahsetmesi, penisilini yer çekimi, yazının icadı ve yaşamı tamamen dönüştüren yeni enerji kaynağı buhar gücü ile beraber anıyor olması tesadüf değildir. Zira penisilini tarihsel olarak bu kadar önemli yapan şey, çözümü olmadığı düşünülen birçok hastalığın çözümü olarak tüm dünyaya yayılmış olmasıdır. Penisilin ile beraber, birçok hastalık geçmişe nazaran daha fazla insan kontrolüne girdi.

Çözumsuz hastalıklarda Avrupalıların Vatikan'a gidip Tanrı'dan ve Papa'dan yardım dilemeleri, ama çözümlü hastalıklarda hastanelere gitmeleri penisilin geliştirilmesi ile sekülerleşme arasındaki doğru orantılı ilişkiyi göstermektedir. Hastalıkların insan kontrolüne girmesi ve tedavi merkezlerinin sayısının artması⁴ tedavi süreçlerini geçmişe nazaran daha hızlı ve daha ucuz hale getirdi. Bu süreç insanların tedavi için modern tıp yerine başka alternatiflere (doğüstücülük, alternatif tıp, kutsallık atfedilen mekânlar ya da kişiler vb.) daha az başvurmalarına sebep oldu. Örneğin eskiden bebek sahibi olamayanlar çareyi kutsal mekânlara giderek (cami, türbe, yatır vb.) ararken ya da onlara yapıldığını düşündükleri büyüü bozmak için çeşitli ruhani ritüeller düzenlerken, tüp bebek yönteminin geliştirilmesi ile bu gibi ziyaretlerin ve ritüellerin sayısında azalma olması beklenir. Geçmişte bebek sahibi olmak için Tokat'ın Zile ilçesindeki Hüseyin Gazi Türbesi'ne gidip, o türbenin yanındaki tarladan mercimek büyüklüğünde yedi tane taş alıp yastıklarının altına koyanlar, günümüzde eğer halen türbelere gidecekler ise de öncelikle teknolojinin olanaklarını (ilaç tedavisi, tüp bebek, sperm kalitesini ve sayısını artırma yöntemleri, taşıyıcı annelik vb.) değerlendirmektedir.

Kabakulak, kızamık, suçiçeği, çocuk felci gibi hastalıklar neredeyse yeryüzünden silinmek üzeredir. Bir dönem 10 yaşına gelmiş her çocuk ya kendisi yaşadığından ya da çevresinde başka bir çocuk yaşamış olduğundan kabakulak hastalığını görürdü. Günümüz çocukları kabakulak hastalığının bir çocuk rahatsızlığı olduğunu bilmekle beraber onu gerçekte yaşayan biri ile karşılaşmaktadır. Adana'nın Yüreğir ilçesinde 1990'lı yılların başında kabakulak hastalığına yakalanan çocuklar bir din hocasına götürülerek şişkin kulak tarafına -yanağı da içine alacak şekilde mavi keçeli kalem ile Arapça dua yazdırılır ve bir hafta o duayı yüzlerinde taşımaları beklenirdi. Günümüz çocukları ise diğer kuşaklara nazaran kabakulak hastalığının ne olduğunu dahi bilmiyorlar. Zira Genel Bağışıklama Programı (GBP) ile Boğmaca, Difteri, Tetanoz, Kızamık, Kızamıkçık, Kabakulak, Tüberküloz gibi hastalıklar ya kontrol altına alınıyor ya da tamamen ortadan kalktılar (Altun, 2008). Altun'un verdiği bilgilere göre verem aşısı 1921 yılında bulundu ve 1951 yılında uygulanmaya başladı. Bu aşı sayesinde tüberküloz sıklığı 1965 yılında yüz binde 172 iken 2004 yılında yüz binde 27'ye düştü. Bununla beraber çocuk felci aşısı 1955, kızamık aşısı 1963, boğmaca aşısı da 1968 yılında üretildi. Tablo 1 (a.g.e.), yıllar içinde üretilen bu aşılar sayesinde Türkiye'de azalan çocuk ölümleri ile ilgili çarpıcı rakamlar sunmaktadır.

---

⁴ Türkiye'yi örnek olarak aldığımızda Türkiye'deki yataklı sağlık kurumları 2001 yılında 10.581 iken aynı rakam 2011 yılında 27.954 oluyor. Bu süre zarfında nüfus artış oranı ise % 9. (Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>)

Tablo 1. Çocuk Felci, Boğmaca ve Difteri Hastalıklarına Bağlı Olgu ve Ölüm Sayıları, 1970-2003, Türkiye

	Nüfus	Olgu Sayısı			Ölüm Sayısı		
		Çocuk Felci	Boğmaca	Difteri	Çocuk Felci	Boğmaca	Difteri
1970	35.321.000	701	7268	1110	39	21	63
1980	44.438.000	182	1520	86	7	9	8
1990	57.582.000	24	454	20	2	2	0
1999	65.819.000	0	528	4	0	1	1
2003	71.772.711	0	255	1	0	1	0

Sadece çocuk felci, boğmaca ya da difteri değil, aynı zamanda kabakulak ve kızamık da çocukluktan yapılan aşilar sayesinde yeryüzünden silinmek üzeredir. Tablo 1'deki rakamlar Türkiye için verilmiş olsalar da dünyadaki genel gidişat bu yönde ilerlemektedir. Bilimdeki gelişmeler nedeni ile çocuk ölümleri dünyanın tüm bölgelerinde azalma göstermektedir. Tablo 2 (United Nations Report on Child Mortality, 2011), 1990-2010 yılları arasında dünyadaki 5 yaş altı çocuklarda ölüm oranlarını göstermektedir.

Tablo 2. 5 Yaşın Altındaki Çocuklarda Ölüm Oranları, 1990-2010 (Her 1000 çocuk için)

Bölge	1990	1995	2000	2005	2009	2010	Düşüş Yüzdesi (1990-2010)
Gelişmiş Bölgeler	15	11	10	8	7	7	% 53
Gelişmekte Olan Bölgeler	97	90	80	71	64	63	% 35
Kuzey Afrika	82	62	47	35	28	27	% 67
Sahara-Altı Ülkeler	174	168	154	138	124	121	% 30
Latin Amerika ve Karayipler	54	44	35	27	22	23	% 57
Kafkasya ve Orta Asya	77	71	62	53	47	45	% 42
Uzak Asya	48	42	33	25	19	18	% 63
Güney Asya	117	102	87	75	67	66	% 44
Okyanusya	75	68	63	57	53	52	% 31

Toplumların günlük yaşamlarındaki teknoloji ile gelen bu değişimler ister istemez onların din ile kurdukları ilişkiyi de etkilemektedir. Günümüz aileleri daha az çocuk ölümleri ile karşılaştıklarından dolayı ya da geçmişe nazaran tedavi yöntemi bilinmeyen hastalıkların sayısının azalması nedeniyle dolayı dinsiz olmak zorunda değildir. Ancak bundan 20-25 sene önce yaşayanlar basit bir kabakulak rahatsızlığı için dahi bir din adamından yardım isterken, günümüzde ya modern hastane koşullarında gerekli tedaviyi almakta ya da o hastalığa hiç yakalanmamaktadır. Böylece eskiden onlara hastalıkları konusunda yardımcı olan din adamı en azından bu konu özelinde başvurulacak kişi olmaktan çıkmaktadır. Teknolojideki bu gelişmeler insanların dine ya da doğaüstü güçlere olan

güvenlerinde azalmaya neden olmamaktadır. Modern tıbbın sağladığı olanaklar ile çocuk sahibi olanlar türbelere olan inançlarını kaybetmemektedirler. Dine, dini mekânlara ve din adamlarına olan ihtiyacın azalması (sekülerleşme) o kişilere ya da mekânlara duyulan güvenin azalması demek değildir. Aksine, eğer yakın gelecekte çözümü olmayan hastalıkların sayısında bir artış olursa ya da olası bir yapısal değişiklik ile nüfus artış oranı hastane sayısının artış oranından daha yüksek olursa insanlar tekrar dinsel mekânlara ya da din hocalarına son umut olarak gitmeye başlayabilirler.

4.2.2. Doğanın Kontrol Altına Alınması ve Sekülerleşme

Doğanın oldukça yıkıcı ve yer yer toplu ölümlere neden olan "bilinemezliği" insanları -dünyadaki olanaklar ile- çözemedikleri sorunlarla baş başa bırakır ve onları din ya da doğaüstü güçlerden yardım istemeye yönlendirir. Teknolojik olanaklar ise doğayı geçmişe nazaran daha fazla kontrol altına alırken, toplumların bu konularda dine olan ihtiyaçlarını azaltır. Yakın geçmişe kadar birçok bölgede uzun süre yağmur yağmaması yaratıcının cezası, yağması ise yaratıcının bereketi olarak kabul edilirdi. Doğa ne kadar verirse, ne kadar bahşederse o kadar hayata tutunan insanlar, doğanın onlara kısa süreli de olsa sırt çevirmesi ile ortaya çıkacak doğal felaketlerde maddi manevi oldukça ağır kayıplar yaşarlardı. Bu kayıpları azaltmak ya da acılarını dindirmek için de ruhani desteğe ihtiyaç duyarlardı. Ancak, teknolojik olanakların artması, yaratıcının gündelik yaşama müdahalesini azaltırken, insanların da dinden daha az yardım istemelerine sebep oldu. Örneğin Tekirdağ'ın Malkara ilçesine bağlı 24 köy 2013 yılının Mayıs ayında toplu halde yağmur duasına çıktılar (Malkara Son Haber, 2013). Tekirdağ şehir merkezine 56 km uzaklıkta olan bu ilçede baş gösteren susuzluktan dolayı, içinde kaymakamın, belediye başkanının, belde belediye başkanlarının, il genel ve belediye meclis üyelerinin, siyasi parti temsilcilerinin, ilçe müftüsünün, ziraat odası başkanının, sivil toplum kuruluşları başkanlarının, muhtarların ve de yerel halkın olduğu oldukça kalabalık bir topluluk yağmur duasına çıktı. Bir köy muhtarı bu haberin yer aldığı haber sitesine yaptığı açıklamada şunları söyledi: "Allah'a ellerimizi açtık yağmur bekliyoruz. Buğdaylarımızda hastalıklar çıkmaya başladı. Bir an önce yağmurun gelmesi ve çiftçimizin düze çıkması için yağmur duasına çıktık." Tekirdağ'ın Malkara ilçesine bağlı köylerde yaşayanlar yağmursuzluk nedeni ile yaşadıkları zor zamanların çaresi için Allah'a sığınıyor, Allah'tan yardım diliyor, Allah'a dualar okuyor, Allah için toplu ritüeller gerçekleştiriyorlar. Tekirdağ'ın 24 köyü, dünyevi olanaklar ile çare bulamadıkları doğanın acımasızlığı karşısında dine sığınıyorlar. Malkara sakinlerinin teknolojik olanaklardan yoksun oldukları için doğa olaylarının yaratıcısı olduğunu düşündükleri Allah'a daha fazla ihtiyaç duymaları tesadüf değil. Kentlerde milyonlarca kişiye yetecek kadar su olması, ama sadece yüzlerce insanın yaşadığı köylerde su olmaması Allah'ın kentlileri köylülere daha çok sevmesinden kaynaklanmıyor. Kentli insan, susuz kalmamak için gerekli önlemleri teknoloji yardımı ile aldığından yağmur duasına çıkma ihtiyacı hissetmiyor. Teknoloji ise (barajlar) belli bir dönem hatta kimi zaman yıllarca yağmur yağmasa bile barajlarda biriken su sayesinde insanların susuz kalmasını önler. Bu değişim Atatürk Barajı yapıldıktan sonra Urfa'daki Harran Ovası'nda yaşandı. Harran Ovası'nda çiftçiler Atatürk Barajı yapıldıktan sonra yağmur duasına çıkmayı bıraktılar. Uydu görüntülerine bakıldığı takdirde Harran Ovası'nın çevresindeki çorak araziye rağmen -Atatürk Barajı kurulduktan sonra- Türkiye'nin en verimli topraklarından biri olduğu görülüyor. Kanallar ve borular sayesinde suyun ulaştığı Harran

Ovası tamamen yeşile bürünmüş durumda. Böylece Harranlılar kimi zaman yıllarca yağmur yağmasa dahi, artık Allah'a yağmur yağması için yalvarmayacaklar. Sekülerleşme de tam bu noktada ortaya çıkıyor. Halen tarım ile uğraşan Harranlıların yağmur duasına çıkmamaları, yağmur yağmadığı zamanlarda dini organizasyonlar düzenlememeleri onların en azından bu noktada sekülerleştiklerini göstermektedir. Ancak, Harranlıların sekülerleşmesi onların Tekirdağ'ın Malkara köylüsüne kıyasla daha az dindar olduğu anlamına gelmemektedir. Zira teknolojiye sahip olmak ile dinden bilinçli şekilde uzaklaşmak arasında doğrudan bir ilişki kurulamamaktadır. Ancak, teknolojiye sahip olmak, onların eskiye nazaran günlük hayatlarında dine daha az başvurmalarına neden olmaktadır. Bu süreç oldukça yavaş gerçekleşir. Harran Ovası'ndaki yeni nesiller yağmur duasının ne olduğunu dahi bilmeyeceklerdir. Harranlılar yeri geldiğinde yine Allah'a yalvaracak, ona başka konular için dualar edecek ve ondan yardım isteyeceklerdir. Ancak her geçen gün artan teknolojik olanaklar (baraj, hastaneler, hastanelere daha çabuk gitmeyi sağlayan asfalt yollar, daha hızlı ve güvenli arabalar, temiz içme suyu vb.) onların yaratıcının yardımına ihtiyaç duydukları zaman dilimlerini azaltmaktadır. Yaratıcı yine ordadır, ama bilimsel gelişmeler ve teknolojik olanaklar nedeni ile eski etkinliğini kaybetmiştir.

Bu noktada Bangladeş ve Hollanda karşılaştırması bilim ve sekülerleşme konusunda bize önemli bir veri sunacaktır. Morris (2007) "Mademki küresel ısınma deniz seviyesinde olan ülkeleri önce vuracaktır, neden deniz seviyesinin altındaki Hollanda ondan daha yüksekte olan Bangladeş ile kıyaslandığında su taşkınları ile karşılaşmıyor?" diye haklı bir soru soruyor. Morris, sadece Bangladeş'i değil, aynı zamanda Çin ve Hindistan gibi diğer deniz seviyesinden yukarıda olan ülkelerin seller ile boğuşmasını örnek vererek, ülkenin yarısının deniz seviyesinin altında olduğu Hollanda'nın neden bu ülkelerin sorunlarını yaşamadığını soruyor. Küresel ısınmanın sebep olduğu düşünülen aşırı sıcaklar, yağışlar, soğuklar ve iklim değişiklikleri bazı ülkelerde can kaybına neden olmaz iken, kimi ülkelerde yüzlerce hatta binlerce kişinin ölmesine sebep olabiliyor. Çevre uzmanı olan Morris'in bu durum için verdiği yanıt, akla *iyimser* Rousseau (1756)'nın, 1755 Lizbon Depremi'ni yorumlayan *kötümser* Voltaire'e cevap olarak yazdığı ünlü mektubu getiriyor. Rousseau'ya göre "Eğer evler üst üste yığılmamış olsalar ve bu geniş şehre [Lizbon] yayılmış olsalardı, 20.000 küsur ev yok olmayacaktı". Morris de Rousseau'ya paralel bir mantıkla iklim değişikliğinin etkilerinden göreceli olarak hep yoksulların zarar gördüğünü söylüyor. Morris'e göre Hollandalılar bilimin olanakları sayesinde, deniz seviyesinden aşağıda olmalarına ve yılın büyük bir bölümünde yağış almalarına rağmen sel felaketi ile karşılaşmıyorlar, ancak Bangladeş yaşadığı fakirlikten dolayı seller ile boğuşuyor. Muhakkak ki bu durum hakkında farklı yorumlamalar getirilebilir ancak söz konusu sekülerleşme olduğunda, Bangladeş'in devamlı su altında kalma tehlikesine sahip olması ile ülkedeki din hassasiyetinin bu kadar yüksek olması arasında ciddi paralellik söz konusu. Aynı şekilde Hollandalıların sahip oldukları teknolojik olanaklar nedeni ile başka bir ülkede sel felaketi ile sonuçlanacak yağmurlar sırasında yaratıcıya değil de, inşa ettikleri altyapılarına güveniyor olmaları da tesadüf değildir. Bu gerçeklik, Hollandalıları Bangladeşlilere kıyasla daha inançsız yapmak zorunda değildir. Zira daha iyi bir altyapıya sahip olmak ille de dinsizleşmeyi gerektirmemektedir. Ancak bilimsel gelişmeler ile ortaya çıkan teknoloji, her ne kadar inancını kaybettirmeyecek olsa da, bir Hollanda-

linin günlük hayatında bir Bangladeşliye nazaran dine daha az ihtiyaç duymasına, dini daha az hatırlamasına neden olur (Norris ve Inglehart, 2008, s. 68 ve 101).

Teknoloji tsunami gibi felaketlerin etkisini azaltmak ve can kayıplarını en aza indirmek için oldukça sağlam yüksek setler inşa edip, erken uyarı sistemleri geliştiriyor. Japonya'daki inşaat sektörünün geldiği noktadan dolayı çok katlı binalar 8 şiddetindeki depremler sırasında dahi yıkılmıyorlar. Aşırı soğukların vurduğu Avrupa ülkelerinde ölü sayısı genelde Polonya'daki birkaç evsiz olurken, geriye kalan milyonlarca insan dondurucu soğukları sıcak evlerinde karşılıyorlar. Aynı şekilde gün içerisinde yer yer ellili derecelere yaklaşan hava sıcakları ile karşılaşan bazı ülkeler iklimalar ile bu felaketi atatabiliyorlar. Tüm bu ve benzeri gelişmeler sonucunda yükselen yaşam şartları doğaüstü güçlere duyulan ihtiyacın azalmasına neden oluyor.

5. Sonuç

Sekülerleşme teorisi modernleşme sürecinin dinin toplumsal hayattan uzaklaşmasına neden olduğunu iddia eder. Modernleşme sürecinin önemli bir dinamiği olan bilimsel gelişmeler de bu sürecin hızlandırıcısı konumundadırlar. Ancak bilimsel gelişmeler bilinenin aksine dini bilgileri ya da inanışları yanlışlayarak bu sürece katkı sunmamaktadırlar. Zira inançlar çoğu zaman bilimsel dayanaklara ihtiyaç duymamaktadır. Evrim teorisi tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde ispatlansa dahi, bu gelişme insanların fiziğin ötesindeki doğaüstü güçlerle kurdukları ilişkiyi bir köye kuraklık zamanlarında su getiren baraj kadar etkilemeyecektir. Bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye etki etmesinin sebebi doğa olaylarını sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklayan rasyonel bilinç düzeyini artırması ve daha önce dine ihtiyaç duyulan alanların teknolojinin yaygınlaşması ile azalmasıdır. Ancak ifade edilmeli ki bilimsel gelişmeler dini toplumsal hayata etki edebilecek pozisyondan uzaklaştırırken, din ile kavga etmeden bunu gerçekleştirmektedirler. Sekülerleşme teorisi, Harran Ovası'nda arazisi olan çiftçilerin Atatürk Barajı'ndan kullandıkları su nedeni ile artık yağmur duasına çıkmamalarını dini sorgulayıp dinsizleştikleri şeklinde yorumlamamaktadır. Sadece dinin -eskiye nazaran etki alanının daraldığından bahsetmektedir.

17. yüzyılda baskın dini kurum Katolik Kilisesi olmasa ve onun öğretileri yerine bilimsel gelişmeler ile ortaya çıkacak bilgileri karşısına almamış olan bir dinin öğretileri yaygın olsa idi, bu durumda bilim ve din arasında sıfır toplamı bir ilişkiden bahsedilmeyecekti. Katolik Kilisesi'nin iddiaları ile bilimsel bilgilerin uyuşmaması bilim ve din arasındaki sıfır toplamı ilişkiyi değil, bilim ve Katolik Kilisesi arasındaki sıfır toplamı ilişkiyi gösterir. Zira bilimin savunduğu ama Kilise'nin reddettiği şeyleri diğer tüm inanç sistemleri de reddedecek diye bir kural yoktur.

Sekülerleşme teorisinin diğer teoriler gibi devamlı şekilde değerlendirilmeye, eleştirilmeye, yeni çalışmalar ile geçerliliğinin sorgulanmasına ihtiyacı vardır. Ancak söz konusu bilimsel gelişmeler ve sekülerleşme olduğunda sıfır toplamı ve direk yaklaşım yerine dolaylı etkinin sekülerleşmeyi hızlandırdığını ifade etmek gerekmektedir.

Kaynaklar

- Altun, Ş. (2008).** 6-14 Yaş Arası Çocuklarda Aşılama Oranı ve Ailelerin Özel Aşılama İlgili Bilgi Düzeyi (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Bahar, H. (2011, 3 Ocak).** Güneş Tutulmasının Bitirdiği Savaş, Prof. Dr. Hasan Bahar Söyleşisi. Haber 7. <http://www.haber7.com/kultur/haber/677387-gunes-tutulmasin-bitirdigi-savas>
- Berger, P. L. (1967).** A Sociological View of the Secularization of Theology. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 6(1): 3-16.
- Bernard, L. L. (1938).** The Sociological Interpretation of Religion. *The Journal of Religion*, 18(1): 1-18.
- Bruce, S. (1990).** Modernity and Fundamentalism: The New Christian Right in America. *The British Journal of Sociology*, 41(4): 477-496.
- Bruce, S. (1996).** *Religion in the Modern World, From Cathedrals to Cults*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Bruce, S. (2002).** *God is Dead*. Oxford: Blackwell.
- Bruce, S. (2003).** The Social Process of Secularization. R. K. Fenn (Ed.), *The Blackwell Companion to Sociology of Religion* içinde. Oxford: Blackwell Publishing.
- Comte, A. (1998).** *Early Political Writings*. H. S. Jones (Çev. ve Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Crocker, L. G. (ed.) (1969).** *The Age of Enlightenment*. New York: Harper & Row.
- Easlea, B. (1980).** *Witch Hunting, Magic and the New Philosophy: An Introduction to Debates of the Scientific Revolution 1450-1750*. Sussex: The Harvester Press.
- Ertit, V. (2013).** Sekülerleşme Teorisi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 37(3): 207-229.
- Eze, E. C. (2002).** Answering the Question, 'What Remains of Enlightenment'. *Human Studies*, 25(3): 281-288.
- Goldmann, L. (1968).** *The Philosophy of the Enlightenment, The Christian Burgers and the Enlightenment*. Henry Maas (Çev.). London: Routledge & Kegan Paul.
- Harman, P. M. (1983).** *The Scientific Revolution*. London and New York: Mathuen.
- Hayes, C. J. H. (1919).** *A Political and Social History of Modern Europe*. New York: The MacMillan.
- Herberg, W. (1962).** Religion in a Secularized Society: The New Shape of Religion in America (Lecture I). *Review of Religious Research*, 3(4): 145-158.

- Hughes, J., Sharrock, W. ve Martin, P. J. (1995).** Understanding Classical Sociology: Marx, Weber, Durkheim. London: SAGE Publications.
- Jones, C. (2009).** Enlightenment. B. Kümin (Ed.), The European World 1500-1800, An Introduction to Early Modern History içinde. London and New York: Routledge.
- Kennedy, J. F. (1962, 12 Eylül).** Rice Üniversitesi Konuşması. John F. Kennedy Presidential Library and Museum. <http://www.jfklibrary.org/Asset Viewer/MkATdOcdU06X5uNHbmqm1Q.aspx>
- Koestler, A. (1990).** The Sleepwalkers, A History of Man's Changing Vision of the Universe. London: Penguin Books.
- Lorenz, R. vd. (2011).** Meteorological Conditions at Racetrack Playa, Death Valley National Park: Implications for Rock Production and Transport. Journal of Applied Meteorology and Climatology, 50(12): 2362- 2375.
- Luckmann, T. (1979).** The Structural Conditions of Religious Consciousness in Modern Societies. Japanese Journal of Religious Studies, 6(1/2): 121-137.
- Malkara Son Haber (2013, 26 Mayıs).** Malkara'da 24 Köy Yağmur Duasına Çıktı. <http://www.malkarasonhaber.com/malkarada-24-koy-yagmur-duasina-cikti/>
- Morris, J. (2007).** Küresel Isınmaya Uyum Sağlama Konusunda Piyasa Kurumlarının Rolü. Çev. Yusuf Şahin. Liberal Düşünce Dergisi, 12 (47/48): 23-27.
- Morrison, K. (1995).** Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought. London: SAGE Publications.
- Norris, P. ve Inglehart, R. (2008).** Sacred and Secular, Religion and Politics Worldwide. New York: Cambridge University Press.
- Perry, M., Chase, M., Jacob, J., Jacob, M. ve Von Laue, T. H. (1989).** Western Civilization. Boston: Houghton Mifflin.
- Redwood, J. (1976).** Reason, Ridicule and Religion, The Age of Enlightenment in England 1660-1750. London: Thames and Hudson.
- Rousseau, J. J. (1756, Ağustos 18).** Rousseau's Letter to Voltaire Regarding the Poem on the Lisbon Earthquake. <http://geophysics-old.tau.ac.il/personal/shmulik/LisbonEq-letters.htm>
- Shapin, S. (1996).** The Scientific Revolution. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Simon, W. M. (1956).** History for Utopia: Saint-Simon and the Idea of Progress. Journal of the History of Ideas, 17(3): 311-331.
- Stark, R. (1963).** On the Incompatibility of Religion and Science: A Survey of American Graduate Students. Journal for the Scientific Study of Religion, 3(1): 3-20.
- Stark, R. (1999).** Secularization, R.I.P.. Sociology of Religion, 60(3): 249-273.

- Stark, R. ve Finke, R. (2000).** Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion. Berkeley: University of California Press.
- Tschannen, O. (1991).** The Secularization Paradigm: A Systematization. Journal for the Scientific Study of Religion, 30(4): 395-415.
- Tierney, B., Kagan, D. ve Williams, L. P. (1992).** Great Issues in Western Civilization, Since 1500 From Renaissance Civilization through the Cold War. Second Ed. New York: McGraw Hill.
- Turner, F. M. (1978).** The Victorian Conflict between Science and Religion: A Professional Dimension. Isis, 69(3): 356-376.
- United Nations. (2011)** Levels & Trends in Child Mortality (Report 2011). Yay. Haz. Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation. New York: United Nations Children's Fund. http://www.who.int/maternal_child_adolescent/documents/childmortality_booklet_2011.pdf
- Wilson, B. R. (1966).** Religion in Secular Society. London: C.A. Watts.